

„Kínai jellegzetességek” a stratégiai gondolkodásban

A „kínai jellegzetességek” kutatása valójában azóta zajlik a nyugati világban, amióta csak kapcsolatba került egymással a két civilizáció.¹ Jelentős történelmi távlatra néz vissza a „kínai jellegzetességeket” feltáró kulturális, antropológiai irodalom. Mióta a kínai kommunista párt emblematikus terminusává tette a „szocializmus kínai jellegzetességeivel” kifejezést, azóta szélteben-hosszában használja a politikai és a szakpolitikai irodalom is, hol leíró, hol ironikus indíttatással. A mai Kínát, annak világban való elhelyezkedését, folyamatos változását vizsgáló kutatásokból azonban nem nyilvánvaló, hogy lennének olyan „kínai jellegzetességek”, amelyek létező, tényleges tényezőként foghatók fel. A probléma attól különösen súlyos, hogy az idők során csődöt mondott az a korábbi, a gyarmatosítás idejében gyökerező nyugati közvélekedés, hogy Kína, és nem csak Kína, azért különbözik a Nyugattól, mert civilizációs értelemben, az emberi fejlődés tekintetében elmaradásban van.

A „kínai jellegzetességek” magyarázata nagyban függ attól, hogy ki magyarázza, a magyarázónak mi a nézőpontja. Általában egy kultúra, annak játékszabályai, egy habitus vagy egy sajátos tudáskomplexum kívülről való leírása és annak belső ismerete, emberi adottságként való érzékelése között nagy különbségek lehetnek. Az utóbbin alapuló identitástudat pedig nem szorul rá arra, hogy különösebben precíz, sőt még arra sem, hogy akár csak részleteiben kinyilvánított legyen. A népcsoportok szintjén, különösen olyan nagy populációk esetében, mint a kínai (vagy a nyugati), az identitás legtöbb eleme nem is jelenik meg különösként, hanem azt általános emberiként fogják fel. A különösségre csak akkor figyelnek fel, amikor olyan más identitásokkal érintkeznek, amelyek hordozója szintén nagy populáció. Éppen a Nyugat szellemi története mutatja egyébként, hogy még az ilyen érintkezések ellenére is hajlamosak sokszor és sokan úgy kezelni a saját identitásukat vagy annak bizonyos elemeit, mint általános emberit.

A stratégiai gondolkodás és tervezés, ennek hagyománya s az azon alapuló viselkedési megszokások ebből a szempontból csak szórványosan és érintőlegesen a terepei a nyugati kutatásnak. Ha azt kérdezzük, hogy Kína külső stratégiájának folyamatos megalkotásában lelhetők-e fel „kínai sajátosságok”, s ha igen, akkor azoknak van-e olyan jelentőségük, hogy „karakteresen” megkülönböztetik a kínai stratégiaalkotást másokétól, s ha erre is igen a válasz, akkor ezt mindenképpen érdemes számba venni a megértéshez. A kérdésekre való válaszkeresés során értelemszerűen nem koncentrálhatunk általában a „kínai jellegzetességekre”, csak azokra, amelyek hatással vannak a stratégiára, a külső stratégiára s magára a stratégiaalkotásra. Vagyis nincs szükség valamiféle általános, identitásmeghatározó kulturális összegzésre.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

Amire itt elsősorban szükség van, az a „stratégiai kultúra” vizsgálata, értve ez alatt azt, amit Alastair Iain Johnston úgy összegez, hogy „vannak konzisztens és tartós minták abban, ahogy konkrét államok (vagy állami elitek) gondolkodnak az erő alkalmazásáról politikai célok érdekében. Az, hogy az uralkodó stratégiai preferenciák különböző garnitúráit birtokolják a különböző államok, az az állam vagy az előde »korai« vagy »kialakító« katonai tapasztalataiban gyökerezik, és az állam vagy az állami elit bizonyos fokú filozófiai, politikai, kulturális és megismerési jellegzetességeinek befolyása alatt áll, ahogy az az idők során fejlődött.”²

Ezek a bizonyos „konzisztens és tartós minták” azonban nemcsak a stratégia megalkotásában, annak kereteiben, hanem a stratégiát megalapozó megfontolásokban, érdekelefogásokban, identitás- és kultúraelemekben, informális intézményekben is megtalálhatók. Colin Gray ennek kapcsán arról beszél,³ hogy nem szabad mereven elválasztani egymástól az eszméket és a viselkedést. Nem egyszerűen arról van szó szerinte, hogy van a stratégiai kultúra, amely „okozza” az állam viselkedését, hanem a stratégiai kultúra valójában kontextus. Gray szerint a stratégia minden dimenziója kulturális, aminek következtében útmutató szerepe van a cselekvésben, kifejezi a viszonylagos előnyöket, ugyanakkor alkalomadtán gondokat is okozhat önmagában, s nagyon különböző fajtái lehetnek.

Nem tagadható azonban, hogy a kulturális kontextusnak, az identitásnak vannak olyan területei, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a stratégiaalkotáshoz, alapját képezik annak. Ezek az adott állam világbéli, illetve történelembéli pozíciójára vonatkozó eszmék, s minden olyan egyéb megközelítés, hit, szokás, intézmény, amely ezzel kapcsolatos. Ennek a szűkebben vett stratégiai kultúrának a nagy populációjú, önálló civilizációt reprezentáló államok esetében különös jelentősége van. Ez a dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy a mai stratégiaalkotást milyen tényleges „sajátosságok” jellemzik Kína esetében.

Elméletileg a külső stratégia és annak megalkotása szempontjából nem közvetlenül a kínai populáció „identitástudata” az érdekes. A nemzetközi kapcsolatok szempontjából ugyanis van egy sajátos, jobban formalizált identitás, amelyet maga az állam képvisel ki felé. Ennek keletkezési folyamata, áttételei, legitim volta itt nem lesz a vizsgálat tárgya, azt adotttnak fogadjuk el. Még csak azt sem vizsgáljuk meg ebben a cikkben, hogy mik a főbb elemei, mennyiben befolyásolják a külső stratégiát. A kérdés csak az, hogy magában a stratégiában mint építményben, illetve a felépítés és „karbantartás”, fejlesztés, vagyis a stratégia folyamatos megalkotásában hogyan és mennyiben vesz részt.

A stratégia mibenlétének meghatározásában támaszkodunk a kutatás keretében elkészült másik tanulmányunkra.⁴ Mivel a stratégiát és annak változását alapvetően a Kínai Kommunista Párt kongresszusi dokumentumai alapján rekonstruáltuk, ezért a „kínai jellegzetességeket” is első megközelítésben innen próbáljuk meg elvonni.

² JOHNSTON 1995, 1. (A szerző fordítása.)

³ GRAY 1999.

⁴ KRAJCSÁR 2020.

Stratégia, identitás, jellegzetességek

A közbeszéd, s sokszor a tudomány is, emberi tulajdonságokkal ruházza fel az államokat. Lehetnek agresszívek, békések, megbízhatatlanok, remeték, együttműködők, és így tovább. Sokszor etnográfiai jellemzőkkel is felruházzák őket, aminek legszebb példái, amikor más államok egy-egy esetben vagy periódusban volt viselkedését illetik így, hogy ez olyan „oroszos” megoldás volt, vagy olyan „németesen” szervezték meg, netán az ötlet „skandináv” jellegű volt. Vita van arról, vajon ez helyes eljárás-e, lehet-e antropomorfizálni közösségeket, korporációkat, formális intézményeket, így az államot. Mi itt azt fogadjuk el és tételezzük fel, hogy igen, a cselekvő államok valóságos ágensek, amelyek cselekvései és így „tulajdonságai” nem redukálhatók az egyének szándékaira.⁵ Ennek megfelelően van az államoknak identitásuk, és vannak érdekeik.⁶

Ehhez képest a kortárs regionális vagy országelemzések viszonylag keveset foglalkoznak ezzel a témával, s hasonló a helyzet a nemzetközi kapcsolatok elemzésével is. Általában már az elméletek fenntartásokkal kezelik vagy nem is engedik meg ezt a megközelítést, s még azok is, akik a legfőbb hatótényezők közé emelik be az identitást, s általában a belül képződő eszméket, azt nem keresik a stratégia konkrét megformálódásában, csak figyelembe veszik mint érdek- és kohézióképző erő.

Ahol pedig mégis szerepet kap az elemzésben az identitás, ott sokszor összeesúszik az identitástudat magával az identitással. Az államok által prezentált identitástudat azonban, főképpen a kinyilvánítás során, egyfajta „válogatás” csak az identitásból, egyfajta szerkesztett változat. Ennek egyik lehetősége a politikai, ideológiai szándékú válogatás, de az elemzés számára bonyolultabb lehetőség a különböző identitások közötti csúszkálás. Ahogy az egyén identitásának vannak különböző szintjei és irányultságai, s egyszerre van emberi, kínai, regionális, nemi, szakmai stb. identitása, úgy ez az államra is igaz lehet, ha talán nem is ilyen széles körben.

Wendt is küzd azzal a problémával, hogy az identitás definíciója vagy túl általános („ami csak a dolgot azzá teszi, ami”), vagy ha elkezdjük szűkíteni, megpróbáljuk használhatóvá tenni, akkor elméleti problémák erdejébe vezetjük magunkat. Ha szándékos cselekvőről beszélünk, akkor kézenfekvő Searle „háttér” fogalmához nyúlnunk, aki szerint minden „szándékos állapot” mögött képességek és előfeltevések tárházának kell lennie, amely képessé tesz bennünket arra, hogy megbirkózzunk a világgal.⁸ Ez egy „óriási metafizikai apparátus”.⁹ S viszonylag egyszerűen és elegánsan szét is választja azt, amit mi itt általános emberinek mondunk, amennyiben beszél az úgynevezett „mély háttérrel”, és azt a „sok egyéb háttér-előfeltételezést, amelyek kultúráról kultúrára változnak”, s amelyeket „helyi kulturális gyakorlatoknak” nevez.¹⁰

⁵ WENDT 1999, 215.

⁶ WENDT 1999, 224.

⁷ WENDT 1999, 224.

⁸ SEARLE 1999, 107–108.

⁹ SEARLE 1999, 108.

¹⁰ SEARLE 1999.

A bezárkózás és a nyitás

A kínai stratégia, amelyet a „békés felemelkedés”, „békés fejlődés” néven megjelölt átfogó elképzelésben találunk meg,¹¹ belső fókuszú, Kínára és a kínai népre koncentrált elképzelés, s minden valószínűség szerint már ez önmagában is „kínai jellegzetesség”. Mindenesetre az a szórványos irodalom, amely ebben a tárgyban a rendelkezésünkre áll, többnyire ezt bizonyítja. Problémát okoz azonban, hogy a kínai stratégiai gondolkodás elemzői általában nagyon közel vizsgálódnak a biztonsági, katonai szinthez, ami önmagában még rendben van, ha a következtetéseket ugyanezen a szinten kezeljük. A szituáció ugyanis az, hogy a történelmileg kialakult stratégiai tudást, gondolkodásmódot olyan környezetben fejlesztették ki, amelyben Kína volt a „középső ország”, szoros és szabályozott kontaktusban az „éggel”, míg az őt körülvevő „barbárok” hol az ő dominanciája alatt éltek, hol egymásik felnövekedett, felborítva a világ rendjét, így elindítva azokat a folyamatokat, amelyek hatására az majd helyreáll.

Ebben a hosszú távon hullámozó folyamatban alakult ki a szintén hosszú távon hullámozó külső stratégia, amely a nagyobb fenyegetésekre bezárkózással válaszolt, míg a prosperáló, biztonságosabb időszakokban a legváltozatosabb formákban szélesítette a befolyását, sőt, korlátozottan terjeszkedett. Ritka volt azonban a teljes bezárkózás, ahogy a felhőtlen kitárulkozás is, inkább tendenciákról beszélhetünk.

Fontos azonban kimondani, hogy ez a stratégiai hagyomány a „középső ország” és a „barbárok” közötti változatos viszonyok kezelésére alakult ki. Ez egy közismert kozmológiai séma,¹² amelynek alapvető szerepe volt abban, amilyené a stratégiai kultúra kifejlődött, s közvetve abban is, ahogyan a mai világban adaptálódott. A szórványos előzmények után a 19. század első felétől intenzíven megnyílt a világ a kínai stratégiák számára, s ehhez valahogy el kellett kezdeniük alkalmazkodni. A feladatot nehezítette, hogy a történelem során a kínai világ időről időre, a nyitás időszakában kiváltképp kíváncsi volt a környező területekre, népekre, állami képződményekre. Nagy számban maradtak fenn leírások,¹³ amelyeket kínai követek, küldöttek, utazók készítettek más kultúrákról. A hatalmas, felhalmozott tudásanyagnak megvolt a helye az eredeti stratégiai gondolkodásmódban, s nem kényszerítette arra a kínai elitet, hogy komolyan szembe kelljen néznie univerzális eszméinek tarthatatlanságával. A Nyugattal való intenzívebb kapcsolat első fázisában ezért aztán nem is tettek mást, mint hagyományos módon, a hagyományos szellemben megpróbálták az új tényeket, ismereteket inkorporálni a régi eszmékbe.

A történelem azonban kíméletlen volt ehhez a vonakodó alkalmazkodási folyamathoz, s rendkívüli megrázkódtatások sorozatán át vezette el a kínai stratégiákat olyan gondolkodásmód kialakításához, amely már fenntartható módon Kína világban elfoglalt helyét és annak változásait is a fókuszában tartotta. Teljesen nyilvánvalóvá lett, hogy a régi séma tarthatatlan. Gondolkodókat, politikusokat tudnánk citálni, akik mindezt idejekorán felismerték, ténylegesen azonban csak a 20. század 80-as éveitől beszélhetünk olyan Kínát meghatározó stratégiáról és politikáról, amely már ezen alapul.

¹¹ BUZAN 2014; KRAJCZÁR 2020.

¹² Például: DAWSON 2002, 34–35.

¹³ Lásd például magyarul: CSOU 2002.

A mai stratégia egyik alapköve a „nyitás”, amely egy irányultságok, viselkedésmódok és szakpolitikák sorozatát maga mögött tudó, komplex fogalom, amely egy dolgot bizonyosan implikál, mégpedig azt, hogy Kínának be kell illeszkednie, be kell kapcsolódnia a világba. Hiába azonban ennek minden nyilvánvalósága, azt tapasztalhatjuk, hogy maradtak gondolkodók, akik fantáziát látnak a régi sémában, s adatok híján még csak azt sem mondhatjuk, hogy biztosan nincs igazuk. Megpróbálják időről időre az eseményeket és főképp a kínai kormányzati szándékokat úgy értelmezni, mintha azok a régi sémát kísérelnék meg helyreállítani. Eszerint Peking egy olyan világrendet célozna meg, amelyben ismét Kína lenne a „középső ország”, amelyet a hozzá különböző formákban és különböző intenzitással kapcsolódó „barbárok” vennének körül.¹⁴

Általában nehéz vitatkozni ezekkel az eszmékkel, mert konkrét tények, események, megnyilvánulások eltérő értelmezéseinek kell vitatkozni, s egyfajta végső feltételezésként mindig ott van az a sok lehetőséget rejtő tény, hogy a kínai stratégiai vagy katonai irodalomban jelentős szerepe van a megtévesztésnek, a tényleges szándékok eltitkolásának. Vagyis ha nem találjuk dokumentálható nyomát a kínai szándéknak, hogy a régi sémát állítsák helyre, akkor ez – szól az érv – ebből fakad, s ez például „kínai jellegzetesség” lenne. Ehhez hozzátehetjük, hogy a megtévesztés, a valódi szándékok eltitkolása jellemző, fontos, de éppen nem unikális eleme a kínai katonai kultúrának, önmagában nehezen lehetne megkülönböztető „kínai jellegzetességnek” minősíteni. Mindenesetre akár így, akár úgy, ma ez a madárjölés területének tűnik.

Külső és belső sinizálódás, a „kínai bölcsesség”

Kiterjedt, nagyon sok ideologikus megközelítéssel megterhelt kutatási terület a „sinizálás”, „sinizálódás”, vagyis más kultúrák „kínaiasítása”. Időben ennek nyilvánvalóan a legnagyobb része a mai Kína területének „sinizálása” volt. Ennek során létrejött egy óriási „kínai” populáció, amely ugyan – főképp eredetileg – sem etnikailag, sem a hétköznapi kultúrájában nem volt egységes, de az adminisztráció, az írás, a naptár, az ünnepek és a velük járó rítusok, a társadalom szervezésének és a vezetők kiválasztásának ideológiája, az elszámolás, a mértékrendszer sok tekintetben egységes identitást hozott létre. A perifériákon és a kínai világ közvetlen közelében, ahol a kínai állam fennhatósága változó intenzitású volt, vagy inkább csak a hatásai voltak jelen, a folyamat más, változatos formákat kapott. Az erőszak, a befolyás és a praktikum különböző elegyei különböző mértékben sinizálódott népcsoportokat és államokat hoztak létre. Egyrészt a „barbárság” fokmértékéről beszélünk kínai nézőpontból, másrészt kívülről nézve megállapíthatjuk, hogy a kínai kultúra terjedése – egyébként hasonlóan például a latin–görög megfelelőjéhez – nem érte el az általuk ismert világ határait.

A Kínát érő kulturális hatások pedig mindig nagyon erőteljes adaptáción, feldolgozáson estek át. Ennek talán a legtöbbet kutatott és tárgyalt területe a buddhizmus kínai metamorfózisa, de a téma szinte kimeríthetetlen az idegen dinasztiák sinizálódásától a marxizmusig. Az adaptációs folyamatokban mindig nagyon erős volt a tudatos elem, a szándék, hogy az érkező eszmét, szokásrendet beleillesszék a létező kulturális rendszerbe. Ha egy jövevény

¹⁴ Lásd például: PILLSBURY 2015.

azzal az aspirációval érkezett, hogy felváltsa a létezőt, akkor sikertelen volt, vagy idegen testként maradt csak meg, s esetleg idővel lassan mégiscsak elkezdett illeszkedni. Jó példa erre a kereszténység kínai pályafutása, amely az úgynevezett „kínai rítus” segítségével elkezdett alkalmazkodni, majd miután ezt a római katolikus egyház elvetette, kulturálisan páriasorsra jutott, s csak a gyarmatosítók gazdasági és katonai erejének köszönhetően tudott tért hódítani.

Téved, aki azt hiszi, hogy a „sinizálódás” nem része a mai folyamatoknak. A kínai kormányzat jelentős figyelmet fordít arra, hogy a kínai kultúrát megismertesse, terjessze a világban. Nyugati kifejezéssel ez a „puha erő” növelésének integráns része. Ugyanakkor igen erőteljesen szűrik és alakítják, szelektálják a Kínába érkező nyugati szellemi termékeket. Kifejezetten koncentrálnak arra, hogy a nagy szellemi piacokon, a tömegmédiában, a filmgyártásban, a popiparban kínai dominancia érvényesüljön, s ne csak tulajdonosi, hanem szellemi szempontból is. Prioritás a területen a tudomány és a technológia, amely egyrészt kulcskérdése a stratégiának, másrészt szemléletes példája a „nyitás”, s egyben az önálló erő megteremtéséhez óhatatlanul szükséges záró hatások együttes politikájának.

Külön fontos ebből a szempontból megemlíteni a marxizmus szerepét. A kommunista párt legutóbbi kongresszusának jelentése a mai stratégia elméleti és történeti kontextusát keresve hangsúlyosabb helyre teszi a marxizmus megjelenését, a Kínai Kommunista Párt létrejöttét és szerepét, mint az 5000 éves kínai hagyományt. A marxizmus eredendően idegen, nyugati eredetű, amely erős orosz adaptáció után érkezett, s Kínában aztán szinte a felismerhetetlenségig újra adaptálták. Így alakulhatott ki az a logikailag kritikus szituáció, hogy a marxizmus alapideológia, miközben nyílt küzdelem zajlik a „nyugati eszmék” ellen. Nyilvánvalóan a hatalmi struktúra legitimációja itt a cél. A marxizmus mint gondolati hagyomány jelentősége kanonizált jellegében van. Könnyebb megragadni a szerepét, mint a tartalmát. Hétköznapi, elsajátítható és hivatkozható formái az alkotmányba foglalt, sinizált, az egyes korábbi kínai vezetőkhez kötött elméleti konstrukciók, amelyeknek marxizmusként vagy marxistaként való hivatalossá tétele sok egyéb, elképzelhető ideológiai lehetőséget tart távol a hivatalos piedesztáltól (mondjuk, a konfucianizmus valamely változatát, a liberalizmust stb.). A marxizmus importált, majd kínaivá és hivatalossá tett szerepe szintén egyszerre hordozza magán a nyitottság és az elzárkózás jegyeit.

Az eddigiekből is látszik, de fontos kiemelni, hogy az idő előrehaladtával egyre inkább demonstrálódik a „nyitás” elképzelésének kétirányú jellege. A legutóbbi kongresszusi dokumentumban jelent meg a kínai tapasztalatok, vélhetően a fejlesztési, növekedési tapasztalatok felajánlása a nemzetközi közösség számára. Ennél is szélesebb, mert már a világrend alakítását és a nemzetközi konfliktusok megoldását, a közös, összehangolt fejlesztéseket is érinti a „kínai bölcsesség” felajánlása.

A stratégiai jellemzők gyűjteményei

A kínai stratégia elemzése a „jellegzetességek” több készletét, gyűjteményét is felszínre hozta az idők során. A biztonsági megközelítés hosszabb ideig elsősorban Sunzi híres művén, *A háború művészetén* alapult. Az ebből elvont hármas karakterológia lényegében közhellyé vált. A három elem: (1) a stratégiai védelem előnyben részesítése, a (2) korlátozott háború, ha szükséges – s itt a hangsúly a korlátozottságon van, s (3) az erőszak alacsony

való értékelése. Nagyon érdekes, hogy miközben ez a hármasság a védelemről és a katonai eszközök szerepéről való kínai stratégiai gondolkodás alfájává vált a tudományos gondolkodásban, addig csak elég részlegesen szivárgott át az átfogó stratégiai gondolkodás elemzésének területére.

Az újabb vizsgálatok jellemző, pozitivistának is minősített formája, ha egy-egy periódus biztonsági, katonai konfliktusainak kezelését stratégiai szempontból vizsgáljuk meg, összevetve azt a stratégiai irodalommal. Alastair Iain Johnston végzett el egy nagyobb szabású felmérést a Ming-dinasztia (1368–1644) idejéből.¹⁵ Megközelítése érdekes, mert megpróbál leszámolni bizonyos konvenciókkal. A kínai irodalom vizsgálatában túllép a hagyományos nyugati Sunzi-mánián. Nem fogadja el előfeltételként a hármasság karakterológiát. Elméleti szempontból alapvetően a hét katonai klasszikusra¹⁶ támaszkodik (amelynek csak egy eleme Sunzi műve), ezt használja tükörként az egyes, stratégiai szempontból méltányolható döntések megítéléséhez. A módszer végül arra vezeti őt, hogy a kínai stratégiai kultúra lényegét a jól ismert *si vis pacem, para bellum* elvében találja meg, s megállapítja, hogy bár kétségtelenül létezik jellegzetes kínai stratégiai kultúra, az alapjaiban nem nagyon különbözik a nyugati stratégiai kultúra bizonyos vonásaitól. Ezt nevezi „kulturális realizmusnak”, amely szerinte alapja az – immár nem csak kínai – reálpolitikus viselkedésnek, s meghatározója lehet egy-egy állam szélesebb értelemben vett stratégiájának. Vagyis összességében Johnston kutatásának bennünket jobban érdeklő empirikus oldala szerint, amit itt a kínai stratégia meghatározó elemének, tehát kínai jellegzetességnek tekinthetünk, az nyugati terminussal a reálpolitika.

Egy másik, elitistábbnak mondható gondolkodási irány, amikor a stratégiaalkotás előfeltételeként vagy „kontextusának” egyik elemeként a sajátos gondolkodási sémákat, gondolkodási mintákat vizsgálják. Nem túl burjánzó kutatási ágról van szó, amelynek újszerűsége abban áll, hogy megpróbálja összekapcsolni a kínai gondolkodásról, elsősorban a filozófiai természetű gondolkodásról felhalmozott ismereteket a stratégiaalkotás kutatásával. Qin Yaqing a *zhongyong* kategóriáját helyezi elemzése középpontjába,¹⁷ amely a konfucianizmus fontos elve, s amely a címe egy későbbi konfucianista, Zisi művének,¹⁸ amely a Négy Könyv egyike. Ezt Tőkei Ferenc *A közép mozdulatlansága* címen fordította magyarra, de a különböző nyelveken nagyon változatos egyéb próbálkozásokat is találunk. Qin szerint a „közép” a kínai kulturális közösség legbelsőbb sajátja, s elengedhetetlen része annak háttértudásnak, amely ezé a közösségé, s amely alapvető befolyást gyakorol a kínai stratégiaalkotásra és az állam nemzetközi viselkedésére is. Megjegyzendő még, hogy Qin következetesen dialektikaként beszél a „közép”-ről, mégpedig kiegészítő dialektikaként, szembeállítva ezt Hegel „konfliktusos” dialektikájával.

Qin az elméletét egy nagyon konkrét állítás alátámasztására használja fel, nevezetesen, hogy a Kína külső viselkedésében Xi Jinping (Hszi Csin-ping) színrelépésével megfigyelhető változás egyáltalán nem az antitézise a megelőző politikának, hanem abból szervesen fejlődött ki.¹⁹ A „közép” követéséből ugyanis kifejlődnek azok az elemek, amelyek már szerinte alapvetően befolyásolják a stratégiai kultúrát, s közvetlenül a stratégiai tervezést

¹⁵ JOHNSTON 1995.

¹⁶ The Seven Military Classics of Ancient China 1993.

¹⁷ QIN 2014.

¹⁸ A közép mozdulatlansága (Csung jung) 1980.

¹⁹ QIN 2014, 286.

is.²⁰ Felsorolásszerűen ezek a holisztikus felfogás, a nem szélsőséges attitűd, a rugalmas nézetek a változásról és a folyamatosságról, s az erőfeszítés a megfelelő méret és mérték elérésére.²¹ Qin szerint mindez az együttműködést bátorítja egyfelől az emberek, másfelől az ember és a természet között.²²

Ha a kínai kommunista párt ebből a szempontból mérvadó dokumentumait vizsgáljuk meg, akkor – talán nem véletlenül – a Qin által számba vett összes jellegzetességet megtaláljuk. Ugyanakkor a Johnston és elődei által számba vett jellegzetességeket is felleljük, csak más szerkezetben. A „békesség” bizonyos értelemben lefedi ezt a gondolkört. Érdekes módon jó néhány kutató és a nyugati média főszóra egyáltalán nem veszi komolyan ezt a jellegzetességet. Sokan üres jelszónak tartják, miközben az elsődleges forrásokból s például Johnston elemzéséből is látjuk, hogy erről szó sincs. Ennek valószínűleg az lehet a magyarázata, hogy a „békesség”, a „békére való törekvés” kifejezéseit a Szovjetunió és a „béketábor” korrumpálta, s ez a vállalt kommunistaságával együtt hozzátapad a kínai imázshoz.

Viszonylagos részletességgel, bár teljesen más céllal és szerkezetben taglalja a kínai stratégiai gondolkodás, így az abban fellelhető „kínai jellegzetességek” magyarázatát a 2011-ben nyilvánosságra hozott úgynevezett „fehér könyv”, az Államtanács által készített iránymutató dokumentum, amely Kína békés fejlődéséről szól.²³ (Fontos körülmény, hogy a „fehér könyv” még az előző vezetés idején készült. Azt megelőzően is bocsátottak ki hasonló dokumentumot 2005-ben,²⁴ de a Xi Jinping-féle vezetés alatt még nem.) Ebben a stratégiát szükségszerűen meghatározó tényezők között Kína kulturális tradícióit, a kor fejlődési irányait, illetve Kína és a kínai fejlődés érdekeit sorolja fel. Az eddigiek alapján logikus, hogy a „kínai jellegzetességeket” a kulturális tradíciók szabják meg, bár látni fogjuk, hogy a fejlődésről és az érdekekről való gondolkodás is „kínaias” nyomokat hagy a stratégián. A fókuszba a harmónia kerül, amely a kínaiak számára sokkal inkább viselkedésszabályozó elv, mint gondolnánk. A harmónia cél, s megvannak az életviteli elvek ahhoz, hogy fenntarthassuk vagy elérhessük.

Ha végül megnézzük a kínai stratégia, benne a külső stratégia legfrissebben felülírt változatát, a Kínai Kommunista Párt 19. kongresszusának benyújtott jelentést,²⁵ akkor az áttekintett irodalom által felszínre hozott jellegzetességeket abban is mind meg fogjuk találni. A békesség, a harmónia, az együttműködésre való törekvés, a tények alapján való „reálpolitikus” tervezés a stratégiát teljesen átfogó alapelvek. Számos helyen külön hangsúlyozzák a holisztikus megközelítést. Általában azonban azt figyelhetjük meg, hogy a stratégiai kultúra elemzése kapcsán kitermelt elvek vagy nagyon elvontak, vagy kifejezetten módszertani jellegűek.

Ha más nem is feltétlenül, az biztosan „kínai sajátosság”, hogy a stratégiai, de többnyire a szakpolitikai tervezés is hangsúlyozottan szemléletet meghatározó és módszertani alapelveken nyugszik. Ez fontos eszköze a folyamatosság Qin által is emlegetett megteremtésének. Példaként említhetjük az alkotmányban és a pártalkotmányban is lefektetett, már említett gondolati hagyománysort, amelynek egyes elemei az egyes vezetőkhez kötődnek.

²⁰ QIN 2014, 294.

²¹ QIN 2014, 295.

²² QIN 2014.

²³ *China's Peaceful Development* 2011.

²⁴ *China's Peaceful Development Road* 2005.

²⁵ XI 2017.

Ahhoz, hogy ennek hosszú távon vitális ereje legyen, éppen az kell, hogy a hagyomány egyes elemei egy idő után módszertanivá váljanak. Így a leggyorsabban Mao Zedong (Mao Ce-tung) örökségét tették módszertanivá, hiszen az ő gyakorlati gondolatait egyáltalán nem akarták a kanonizálás idején már megvalósítani. A gyakorlati gondolatoknak konszolidált időszakokban is van elavulási idejük, s ha aktuális szerepet szánunk egy korábbi vezető örökségének, muszáj az eszméjüket elvonttá vagy módszertanivá tenni. A legszebb példája ennek talán Jiang Zemin (Csiang Ce-min) „három képviselő”-gondolata, amelyet már ő maga a születésekor módszertanivá tett – nem is volt könnyű megérteni ezt akkor –, nem akarván konkrét politikai döntéseket (itt aktuálisan a párt megnyitását a vállalkozók, a felső középosztály és más rétegek előtt) a gondolati hagyományba belekeverni. De hasonló sémát figyelhetünk meg a szakpolitikai, így a külpolitikai tervezésben is, ahol számos dokumentum nyújt általános és módszertani elveket, még ha időnként tapasztalható is kisebb szelekció vagy hangsúlyozási manipuláció az elvek között.

A tényleges identitás meghatározói

Összességében meg kell állapítanunk, hogy bár nagyon fontos jelenséget rögzítünk a módszertani karakterrel, ezzel önmagában nem tudjuk megteremteni azt a „kontextust”, amelyet Johnston és Gray nyomán stratégiai kultúraként azonosítottunk.²⁶ Ugyanis a konkrét stratégiában foglalt érdekeknek és az érdekek képzésének is megvan a maguk kontextusa, amely részben a már említett háttértudásból fakad a maga konkrétságában, részben pedig az informális intézményrendszerből, vagyis a társadalom konkrét, nem feltétlenül formalizált játékszabályaiból. Összességében ezek határozzák meg a népi, s ami itt bennünket közvetlenebbül érint, az állami identitást.

Az állam által prezentált identitást értelemszerűen a legfőbb meghatározóiban kell keresnünk, a területében, magában az államban, mint formális és informális intézményrendszerben, s a népességében, amely hordozója egy civilizációnak. Mindez történetileg és szinkronitásban is adott, s a tudat síkján lehetőséget ad az értelmezésekre. Kína esetében ezt kiegészítjük két olyan egységgel, amelyeket bizonyos értelemben az előző triász magában foglal, de a jelen kor fejleményei és az általuk igényelt újszerű megközelítések önállóan is megálló identitáselemekké tették őket. Az egyik a fejlődési pálya, amelyen Kína jár a maguk felfogása szerint, s az azon elfoglalt aktuális pozíció, míg a másik a globalizáció. Az öt elem részletes vizsgálatára ebben a cikkben nincs mód, csak felsorolásszerűen, röviden körvonalazzuk őket.

A külső viselkedés alapvető meghatározója a földrajzi kiterjedés, hogy pontosan mely területen gondolják el Kínát, és miért pont ott. Nem elhanyagolható szempont emellett, hogy milyen változatai élnek az elitben a terület elgondolásának, s az, hogy ezen változatokhoz képest a valóság mennyiben tekinthető anomáliának. Mindebben meghatározó szerepe van a történelmi tudatnak, hogy milyen területi ideák hagyományozódtak a korábbi időszakokból. Figyelembe veendő a tengeri területi megfontolásokkal kapcsolatos érvanyag. Főképp ezen a területen van jelentősége, hogy a hagyományos szuverenitás és területi felfogás milyen viszonyban van a nemzetközi jog, konkrétan a tengerjog fejlődési irányával. Szerepe

²⁶ GRAY 1999.

van itt a II. világháború utáni rendezés ellentmondásosságának, az Oroszországgal való határegyezségnek, az Indiával való határtárgyalásoknak s a gondolkodási folyamatnak, amelyen keresztül eljutottak odáig. Kérdés, hogy milyen feszültségek adódnak és adódhatnak ebből, s mi befolyásolja azt, hogy melyik feszültségből lesz aktív konfliktus, s melyikből nem.

A hivatalos, nyilvános párt- és kormányzati dokumentumok földrajzi, leíró értelemben általában nem foglalkoznak konkrét területi kérdésekkel. Megállapítják, hogy Kína hatalmas szárazföldi és tengeri területekkel rendelkezik, s igen hosszúak a határai. Vagyis az országot a mai határain belül gondolják el, beleértve természetesen Tajvant, mint önálló tartományt, s erre kívánják érvényesíteni a szuverenitást. Az ebben foglalt minden bizonytalanság, a szigetviták, a tengeri határok, a repülési zónák, a meg nem állapított szárazföldi határok mind „a sokféle hagyományos és nem hagyományos biztonsági kihívás”²⁷ körébe tartoznak, amellyel Kína szembesül. Mindezek kapcsán a békességet hangsúlyozzák, mint alapvető kínai attitűdöt. Ez a kérdés egyébként a nem kínai elemzőket és történészeket megosztja, jelentős részük ezt hasonlóan, vagyis békésnek látja, míg mások a hipokrizis jelenségeként értelmezik.²⁸

Az államról való, az identitást befolyásoló kép alatt az államberendezkedésre, a szuverenitásra vonatkozó általános nézeteket, a politikai és a közigazgatási irányítás attitűdjeit, szokásait értjük. A párturalom legitimitásának és szigorú szabályának kérdése a külső stratégia szempontjából leginkább csak a külpolitika-képzés helyét és módszerét érinti. A szuverenitás szigorú, európai szemmel nézve 19. századi, praktikus realista felfogása a külpolitika alapeleme. Ez a szuverenitásfelfogás sem nemzetközi, sem ázsiai értelemben nem egyedülálló, de szorosan összefügg mind a hagyományos kínai kozmológiával, mind az elitnek a kínai történelemről vallott felfogásával, ezen belül is különösen a korábbi szuverenitásfelfogásokkal, valamint a gyarmatosítási kísérletekkel, a „megaláztatás évszázadával” és az egyenlőtlen szerződésekkel kapcsolatos háttértudással és attitűdökkel. Fontos az adminisztrációról és az irányítási struktúráról meglévő kép, ahogy a sokszor csak meg nem értett „egzotikumként” kezelt informális intézmények ügye is.²⁹ Ugyancsak fontosak az állam nemzeti jellegének felfogásai, a kínaiakról alkotott kép nemzeti és etnikai szempontból, a hanokról alkotott kép, általában a nemzetiségekről, és az egyes konkrét etnikumokról meglévő kép, benne olyan kritikus képek, mint az ujgurokról,³⁰ huikról, mongolokról, mandzsukról szólók. Bonyolult, vitatott és vitatható kérdés, vajon a kínai állam által megjelenített identitás mennyiben nemzeti jellegű.

Az állam önmeghatározásával foglalkozva a stratégia szintjén a párt által irányított, centralizált, egységes rendszert írnak le, amelyben lényegében nincsenek szétválasztva a hatalmi ágak. Amiről itt alapvetően szó van, az éppen a „szocializmus kínai jellegzetességeivel”. Miután a szocializmus Kínában saját erőből, a belső társadalmi küzdelem eredményeként jött létre, ráadásul egy centralizált, egységes, a hatalmi ágak szétválasztását nem ismerő, évezredek hagyományon alapuló rendszert váltott fel, az állammal kapcsolatos identitástartalmak egy részét inkább írhatjuk a kínai jellegzetességek, mintsem a szocializmus számlájára.

²⁷ *China's Peaceful Development* 2011, II. fejezet.

²⁸ Például az általunk áttekintett irodalomban JOHNSTON 1995 az elsőre, PILLSBURY 2015 a másodikra hajlik.

²⁹ KRAJCZÁR 2017b.

³⁰ KRAJCZÁR 2017a.

A harmadik meghatározó elem a civilizáció. Az utóbbi években népszerű irány a média-, s sokszor az akadémiai elemzésekben is, hogy a kínai politikai vagy üzleti élet nehezebben érthető fejleményeit, jelenségeit hagyományokkal vagy történelmi analógiákkal magyarázzák. Divatos irány lett a „Kínát belülről kell megérteni” jelszavából, jelentsen az bármit is. Ennek vannak tudományos gyökerei, hiszen számos olyan mű keletkezett az utóbbi időkben is, amely a mai kínai élet elemeit a hagyományokkal vagy történelmi gyökerekkel, régi kínai eszmékkel magyarázza. Szempontunkból nem közvetlenül a kínai élet az érdekes, hanem az, hogy a kínai civilizációról, a hagyományokról, régi eszmékről, jelesül politikai és államszervezési, jogi eszmékről való gondolkodás mennyiben, és ha lényegesen, akkor milyen módon jelenik meg a mai kormányzó elit Kína-képében. Hogy mindez befolyásolja-e, s ha igen, mennyiben a stratégiát és a külső stratégiát? A legszemléletesebb példa a konfucianizmus, amely elméletként is, de a hétköznapi életben ható gyakorlati és erkölcsi beállítódásként vagy princípiumok csokraként is megjelent, s amelynek pályája, főképpen ebben a komplexitásban szemlélve, rendkívül izgalmasan alakult 1949-től napjainkig. Számos más elem jelentősége is felvetődhet a múlthoz való általános viszonytól kezdve a különböző ősi eredetű szimbolikákon és kompozíciós elveken keresztül a régi és a régi alapokon újonnan keletkező s a viszonylag új vallási és félévallási eszmékig és mozgalmakig. Valószínűleg a civilizáció szempontjából is van szerepe a nemzeti identitás kérdésének egészen addig terjedően, hogy ez egyáltalán értelmes, hasznot hozó szempont és eszköz-e a kínai identitás elemzésekor. De nagyon szerteágazó az egész kérdéskör, amelyből az említett analogikus vizsgálatok rendre felszínre hoznak sokszor ötletszerűen elemeket, amelyek aztán éppen ezért magyarázatra szorulnak. Ilyenek például a stabilitás, az egység, a dinasztia, a változás, a qi (a „rossz qi”), a társadalmi rend, a szabályok, civilizációs szempontból az államszervezés, a jog, a politika, az általános műtszemlélet, a szimbolika, a kompozíciós elvek, a vallás stb.

Az énkép alapeleme az ország történelmi fejlettségéről és annak dinamikájáról szóló nézetek összessége. Ez látszólag nem része a háttértudásnak, de éppen Kína esetében mégis muszáj ide sorolni. A hagyományos kozmológia szempontjából ugyanis ez egy teljesen értelmetlen kérdés, annak szétropppanása ugyanakkor azonnal a legérdekesebb problémák közé sorolta, hiszen lehetővé tette a civilizációk összevetését. Nem független így ez az elem a kínai civilizációról szóló tudástól, annak történelmi pályáivétől, az abban észlelhető fejlettségi hullámmozgástól, csak éppen a megjelenése visszamenőleg is, szinkronitálásban is teljesen új beállításba helyezi az egészet. A történelmi fejlődési pályáról, illetve az azon belül elfoglalt jelenlegi pozícióról s az ezen alapuló perspektíváról kialakult szemlélet integráns része lett az identitásnak úgy, hogy azt más pályákkal, más pozíciókkal, más perspektívákkal való összevetésben lehet szemlélni. Itt nagy szerepe van a marxizmusnak, a használatban lévő sajátos sinizált vulgármarxizmusnak. Fontos jelenség közvetlen összefüggésben a külpolitikával, hogy nemzetközi, globális sorsközösséget ma már nem azokkal vallanak elsősorban, akik mindezt hasonlóan gondolják, hanem azokkal, akik e gondolat alapján hasonló pályán és hasonló helyzetben vannak. Érdekes és fontos kérdés ebből a szempontból a kereskedelemről és a technológiáról való általános gondolkodás, ahogy nagyon fontos az alkalmazkodásról való gondolkodás is.

Ennek az identitáson belüli hangsúlynak a hasonló erejű párja a globalizációról és a globális piacterről való gondolkodás. Kína aktuális felemelkedése, érteve itt az eddigi teljes kommunista periódust, globális környezetben zajlik. Ez szintén felveti a nagy

tradíciótörés problémáját, amely szerint az ő univerzális világképük meghatározó eleme, az „ég alatti” egyáltalán nem abban a formában létezik, amelyben azt eredendően elképzelték. Különös jelentősége van hát annak, hogy a globalizációt hogyan fogja fel a kormányzó elit, mi szerintük Kína jelenlegi és perspektivikus szerepe a világban, milyen módokon kell kapcsolódniuk a világhoz, illetve milyen távlatait látják a folyamatnak. Itt olyan fogalmak kerülnek előtérbe, mint az együttműködés, bekapcsolódás, a fejlődés és a növekedés útjának intézményes egyengetése. Láthatóan központi helyet foglal el a stratégiában a „gazdasági globalizáció”, ugyanakkor számos területen ebből a szempontból is inkább az elzárkózás, valamint a nyugati főáramlatoktól eltérő, kínai megoldások felépítése s azok védelme a cél. Amiről itt szó van, az látszólag szintén nem része a háttértudásnak, de a stratégiaalkotás már tárgyalt erőteljes módszertani aspektusa a gyakorlat során azzá teszi.

Konklúziók

A kínai stratégiaalkotás legnagyobb kihívása jó ideje és ma is az, hogy olyan alkalmazkodási célokat kell kitűznie, amelyekkel nem a világ ismert rendjét kell fenntartania vagy helyreállítania. A kínai identitás hatalmas, tradicionális része egy teljesen más stratégiai pozícióban jött létre, s elemei automatikusan, önmagukban a „középső ország”-tudatot támogatják. Ugyanakkor az elmúlt két évszázad történelme s a mai realitások, a mai érdekviszonyok erőteljes alkalmazkodási, együttműködési, beilleszkedési célokra mutatnak. A stratégiaalkotás „kínai sajátosságai” pedig éppen ebben a kettősségben képződnek, sem nem az elsöben, sem nem a másodikban.

Ezért lett az egyik alapköve a stratégiának a „nyitás”, amelyet jól érzékelhetően folyamatosan „záró”, óvó eszközök megtartása és kiépítése is kísér. A kifejlődött alkalmazkodási szerkezet ugyan megőrizte a kereteit a kínai kultúra és életmód terjedésének és az idegen hatások „kínaiasító” befogadásának, tartalmi értelemben azonban rendkívüliek a változások. Így a kínai identitást, vagy legalábbis annak azt a részét, amely jelentősen befolyásolja a külső stratégiát, csak dinamikájában érdemes vizsgálni, vagyis a mai világhoz kötött szerkezetében.

Felhasznált irodalom

- A közép mozdulatlansága (Csung jung) (1980). In TÖKEI Ferenc szerk.: *Kínai filozófia. Ókor*. I. köt. Budapest, Akadémiai. 191–210.
- BUZAN, Barry (2014): The Logic and Contradictions of ‘Peaceful Rise/Development’ as China’s Grand Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 7, No. 4. 381–420. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pou032>
- China’s Peaceful Development* (2011). Elérhető: www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7126562.htm
- China’s Peaceful Development Road* (2005). Elérhető: www.china.org.cn/english/2005/Dec/152669.htm#1
- CSOU Ta-kuan (2002): Feljegyzések Csen-la földjének szokásairól. (Ecsedy Ildikó ford.) In JELEN János – KUSZINGER Róbert: *Az ősi Angkor*. Budapest, General Press. 84–116.

- DAWSON, Raymond (2002): *A kínai civilizáció világa*. Budapest, Osiris.
- GRAY, Colin S. (1999): Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back. *Review of International Studies*, Vol. 25, No. 1. 49–69. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210599000492>
- JELEŇ János – KUSZINGER Róbert (2002): *Az ősi Angkor*. Budapest, General Press.
- JOHNSTON, Alastair I. (1995): *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton (US-NJ), Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691213149>
- KRAJCZÁR Gyula (2015a): A kínai modellről. *Élet és irodalom*. 2015. március 13.
- KRAJCZÁR Gyula (2015b): Li szerint a világ. *168 Óra*. 2015. február 12.
- KRAJCZÁR Gyula (2017a): Az ujjurok és a kínai–török viszony. In BESENYŐ János – HAMAR Imre szerk.: *Kína a globális kihívások tükrében*. Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet. 193–206.
- KRAJCZÁR Gyula (2017b): Életképesség és hagyomány. A kínai állami tradíciók mint a legitimitás és a hatékonyság forrásai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan – MTA NTI.
- KRAJCZÁR Gyula (2020): Kína globális stratégiája a változó világban. In P. SZABÓ Sándor – HORVÁTHNÉ VARGA POLYÁK Csilla szerk.: *Lehetőségek és kihívások a magyar–kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén*. I. kötet. *Politikai kapcsolatok*. Budapest, Dialóg Campus.
- PILLSBURY, Michael (2015): *The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*. New York (US-NY), Holt.
- QIN Yaqing (2014): Continuity through Change: Background Knowledge and China's International Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 7, No. 3. 285–314. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pou034>
- SEARLE, John R. (1999): *Mind, Language and Society: Philosophy in the Real World*. New York (US-NY), Basic Books.
- The Seven Military Classics of Ancient China* (1993). Translation and Commentary by Ralph D. Sawyer, with Mei-chün Sawyer. Boulder (US-CO) – San Francisco (US-CA) – Oxford, Westview.
- WENDT, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- XI Jinping (2017): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Report: 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm